

УДК 378:373.3.011.3-051

DOI: 10.31499/2307-4914.2(24).2021.244170

ПРОФЕСІЙНА СУБ'ЄКТНІСТЬ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Онищенко Ірина, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри початкової освіти, Криворізький державний педагогічний університет.

ORCID: 0000-0003-0672-0570

E-mail: irina_onischenko@ukr.net

У статті розкрито зміст понять «суб'єктність», «професійна суб'єктність», «професійна суб'єктність вчителя початкової школи», «мотивація до професійної діяльності». Розглянуто роль професійної суб'єктності у формуванні мотивації до професійної діяльності в майбутніх учителів початкових класів. Визначено особливості становлення професійної суб'єктності як фактору формування мотивації до професійної діяльності в майбутніх учителів початкової школи. Розкрито взаємозв'язок між мотивацією до професійної діяльності студентів і рівнем їхньої професійної суб'єктності.

Ключові слова: суб'єкт; суб'єктність; професійна суб'єктність; професійна суб'єктність учителя початкової школи; мотивація; мотивація до професійної діяльності; професійна діяльність; професійна підготовка.

PROFESSIONAL SUBJECTIVITY AS A FACTOR IN THE FORMATION OF MOTIVATION FOR PROFESSIONAL ACTIVITY IN FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Onyshchenko Iryna, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Primary Education, Kryvyi Rih State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0003-0672-0570

E-mail: irina_onischenko@ukr.net

The article provides a theoretical analysis of the scientific achievements of Ukrainian and foreign scientists on the essence of professional subjectivity and its role in the formation of motivation for professional activity in future primary school teachers. The purpose of the study is to reveal the essence of professional subjectivity as a factor in the formation of motivation for professional activity in future primary school teachers. The characteristics of the influence of professional subjectivity on motivation for professional activity are highlighted. The methodological basis of the study is a subjective approach to the formation of motivation for professional activity in future primary school teachers as subjects of cognitive and educational-professional activities in higher education institutions.

The meaning of the concepts "subjectivity", "professional subjectivity", "professional subjectivity of an elementary school teacher", "motivation for professional activity" are revealed. The professional subjectivity of a primary school teacher is interpreted as an integrative quality of personality, that is manifested in a conscious and active attitude to oneself, junior schoolchildren and professional activity. It allows teachers to transform one's abilities into professionally meaningful personal qualities and carry out successful self-realization and self-fulfillment in various spheres of professional activity.

The psychological and pedagogical principles of the formation of professional subjectivity of future primary school teachers are analyzed. The relationship between the motivation for professional activity of students and the level of their professional subjectivity is revealed. It was found that the level of development of professional subjectivity depends on the formation of motivation for professional activity, the success of mastering the profession of a primary school teacher and the productivity of the pedagogical activity.

Keywords: *subject; subjectivity; professional subjectivity; professional subjectivity of the primary school teacher; motivation; motivation for professional activity; professional activity; professional training.*

В умовах інформатизації суспільства, радикальних перетворень у сфері професійної освіти, пов'язаних із її інтеграцією до європейського освітнього середовища, відбувається оновлення й переосмислення системи вищої педагогічної освіти, важливим завданням якої є інтенсифікація професійного становлення майбутніх учителів початкової школи. Становлення студента як суб'єкта навчально-професійної діяльності є можливим у процесі активного освоєння цієї діяльності. Основними показниками ефективності навчально-професійної діяльності студентів є, з одного боку, сформованість властивостей цієї діяльності, а з іншого – інтерес до професії вчителя початкових класів, позитивне ставлення до професійної діяльності, успішна професійна адаптація, конструктивна взаємодія з усіма суб'єктами освіти. Прояв цих показників не можливий без формування мотивації до професійної діяльності, що зумовлює цілі, характер, зміст, структуру, психологічні механізми, динаміку і результати цієї діяльності.

Нова українська школа потребує фахівців, які здатні отримувати нові знання, здійснювати пошукову діяльність, бачити перспективи власної самоосвітньої траєкторії, упроваджувати інновації. В умовах модернізації вітчизняної освіти вагомим значення набуває мотиваційно-ціннісне ставлення до професійної діяльності, бажання працювати за фахом, сформованість професійної суб'єктності, усвідомлення майбутніми вчителями початкових класів сутності інноваційної освіти, що є необхідним для суб'єктної поведінки педагога, суб'єкт-суб'єктної взаємодії з молодшими школярами, ціннісного ставлення до них.

Взаємозв'язок суб'єктності та мотивації обумовлений діяльністю, з одного боку, у процесі якої відбувається прояв наявного рівня суб'єктності та її становлення, з іншого – процес освоєння цієї діяльності на суб'єктному рівні передбачає і розвиток адекватної для цієї діяльності мотивації [6, с. 9]. Отже, у контексті вимог Нової української школи постає необхідність забезпечення якісної професійної підготовки фахівців у галузі початкової освіти, інтегрованим показником якої є професійна суб'єктність, яка зі свого боку є фактором формування мотивації до професійної діяльності в майбутніх учителів початкової школи.

Вивчення й аналіз наукових праць учених показав, що питання формування мотивації до професійної діяльності були предметом досліджень Ю. Богомоллової, О. Борисової, О. Бухтєєвої, Т. Євменової, Н. Іванової, Є. Ільїна, Л. Кандибович, С. Каверіна, Л. Кописової, О. Кравець, А. Кривоногової, А. Маркової, В. Мельман, Н. Нестерової, М. Сметанського, В. Шахова, В. Якуніна та ін. Підвищена увага дослідників до цієї проблеми цілком зрозуміла, адже сформована мотивація до професійної діяльності є передумовою успішного опанування майбутньої професії.

Формування компетентних і конкурентоспроможних фахівців як суб'єктів

професійної діяльності, набуття ними професійної суб'єктності є важливим і актуальним завданням, що постає перед системою вищої освіти України. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив багатогранність і міждисциплінарність проблеми професійної суб'єктності. Дослідженню феноменів «суб'єктність», «професійна суб'єктність» присвячено праці К. Абульханової-Славської, Б. Ананьєва, Н. Анненкової, Л. Анциферової, Н. Арістової, А. Брушлинського, О. Величко, С. Мазової, С. Минюрової, О. Осницького, В. Петровського, С. Рубінштейна, В. Селиванова, І. Серьогіної, О. Сергієнко, В. Татенко, В. Ягупова та ін.

Проблема формування професійної суб'єктності майбутніх фахівців різних галузей розглядалася в наукових розвідках Н. Арістової, І. Беха, А. Бойко, М. Волкової, С. Глазачева, С. Гришиної, Т. Гуциної, С. Дякова, І. Зайцевої, Е. Зеєра, С. Кашлєва, Є. Климова, С. Кузікової, Л. Лузіної, С. Мазової, С. Менюрової, О. Мешка, А. Мушкирової, Т. Ольхової, О. Осницького, М. Сергєєва, Я. Фаріної, В. Ягупова та ін. Різні аспекти формування професійної суб'єктності майбутніх учителів початкової школи вивчали А. Бекірова, В. Желанова, Ю. Журат, О. Каданер, О. Ліннік, В. Ушмарова та ін. Учені переконують, що професійне становлення майбутніх учителів початкових класів залежить від того, наскільки ефективно відбувається процес формування професійної суб'єктності.

Попри значну кількість праць, присвячених різним аспектам професійної суб'єктності, залишається малодослідженою проблема суб'єктності як фактора формування мотивації до професійної діяльності в майбутніх учителів початкової школи. Дискусійними є також питання щодо взаємозв'язку між мотивацією до професійної діяльності студентів і рівнем їхньої суб'єктності; не повною мірою досліджено особливості впливу суб'єктності на мотивацію до професійної діяльності.

Виходячи із важливості й актуальності проблеми розвитку мотиваційної сфери студентів як основи досягнення успіху в майбутній професійній діяльності, а також із недостатньої кількості наукових досліджень, у яких висвітлюється та обґрунтовується специфіка формування спрямованості на успішну професійну діяльність, метою статті є розкриття сутності суб'єктності як фактора формування мотивації до професійної діяльності в майбутніх учителів початкової школи, особливостей впливу суб'єктності на мотивацію до професійної діяльності.

Мотивація є одним із базових понять, що використовується для пояснення рушійних сил поведінки й діяльності особистості. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про неоднозначність поглядів на сутність і структуру мотивації, зокрема відповідно до наявних концепцій та підходів мотивація містить різні види спонукань, а саме: потреби, інтереси, мотиви, цілі, схильності, установки тощо. Тобто мотивація – це спонукання до дії, стимулювання особистості до здійснення діяльності. У нашому дослідженні мотивація розглядається як сукупність спонукань, що викликають активність особистості та визначають її спрямованість у діяльності.

Вивчення й аналіз психолого-педагогічних досліджень (О. Борисова, О. Бухтєєва, Т. Євменова, Н. Іванова, Л. Кописова, О. Кравець, А. Кривоногова, А. Маркова та ін.) показав, що проблема формування мотивації до професійної діяльності в майбутніх фахівців є однією зі стрижневих у психології і педагогіці. Більшість авторів поняття «мотивація до професійної діяльності» розглядають як сукупність стійких мотивів і факторів, що спонукають студентів до успішного опанування майбутньої професійної

діяльності. На нашу думку, мотивація до професійної діяльності – це сукупність спонукальних чинників, які визначають активність особистості, її систему мотивів, потреб, інтересів, прагнень, стимулів, настанов, ціннісних орієнтацій, спрямованих на свідомий вибір професії і тривале виконання обов'язків, пов'язаних з цією професією.

Реалізація суб'єктного підходу в процесі формування професійної суб'єктності майбутніх учителів початкової школи створює сприятливі умови для формування мотивації до професійної діяльності. Погоджуємося із думкою О. Никитиної й О. Мишанової, які вважають, що проблема суб'єктності є однією з найбільш значущих явищ у сучасній науці. Дослідниці стверджують, що основну роль у формуванні суб'єктності відіграє освіта, під час отримання якої особистість набуває особистісно-значущого соціального досвіду людства. Спрямованість педагогічних досліджень сьогодні на полісуб'єктну взаємодію, на суб'єктне становлення й особистісне самовизначення є логічним наслідком утвердження нових цінностей освіти [10, с. 127].

У контексті нашого дослідження важливим є розкриття сутності таких базових понять, як «суб'єктність», «професійна суб'єктність», «професійна суб'єктність вчителя початкової школи». Аналіз наукових розвідок, присвячених досліджуваній проблемі, дав змогу з'ясувати, що науковці поки що не дійшли однозначного висновку щодо сутності зазначених вище понять.

У визначенні поняття «суб'єктність» цікавою, на наш погляд, є думка О. Леонової, яка розглядає це поняття як сутнісну характеристику особистості, яка виявляється у здатності до актуалізації і розвитку можливостей у досягненні визначених цілей [8]. Серед основних атрибутів суб'єктності авторка виокремлює сформованість Я-концепції, прагнення до саморозвитку та самоактуалізації, мотивацію досягнення успіху, усвідомлення проблем і активне використання власних ресурсів для їхнього розв'язання, свідому самоорганізацію, ініціативу і відповідальність у досягненні визначених цілей [8].

На думку Г. Мушкірової, суб'єктність – це комплексна, інтегративна якість особистості, яка відображає її властивість бути суб'єктом діяльності щодо навколишнього світу і до самого себе та яка складається із трьох компонентів: статистичного – ціннісні орієнтації, динамічного – саморегуляція, результативного – самоорганізація [9]. Дослідниця підкреслює важливість статичного компонента, адже сутність суб'єктності можливо зрозуміти за умови визначення ціннісного змісту життя людини, оскільки ціннісні орієнтації виконують важливу роль у забезпеченні стійкого розвитку суб'єктності особистості.

І. Зайцева поняття «суб'єктність» трактує як якість окремої людини або групи, яке відображає її здатність бути індивідуальним або груповим суб'єктом і яке виражається мірою володіння активністю і свободою у виборі та здійсненні діяльності [7, с. 160]. Учена наголошує на динамічній стороні цієї якості особистості, яка виражається певною мірою володіння активністю і свободою у виборі та здійсненні власної життєдіяльності. І. Зайцева акцентує на тому, що, по-перше, природа суб'єктності розкривається через сукупність її ставлення до світу або через її стратегію життя; по-друге, оскільки суб'єктність є не тільки вищим рівнем активності, цілісності та автономності людини, а і її рівневою характеристикою, її суб'єктні якості з'являються тільки на певному рівні її розвитку [7, с. 160].

Цікавими для нашого дослідження є наукові розробки А. Деркача, який,

досліджуючи проблему суб'єктності, дійшов висновку, що від рівня сформованості суб'єктності залежить формування особистісної професійної позиції майбутнього фахівця, досягнення високого ступеня готовності до виконання майбутньої професійної діяльності, а також безперервного особистісного професійного самовдосконалення [5, с. 10]. Учений зауважує, оскільки сучасний фахівець повинен бути не тільки відповідальним і здатним ухвалювати рішення, а і вміти прогнозувати наслідки; не тільки вміти самостійно мислити, діяти й адаптуватися до нових ситуацій, а і змінювати їх відповідно до задач, які виникають. Тільки сформованість у майбутнього фахівця такого складного, багатомірного та багаторівневого утворення, як суб'єктності, дасть змогу «забезпечити його безперервний поступовий розвиток, творче самовизначення і продуктивну самореалізацію в професії» [5, с. 8].

О. Величко і С. Мінюрова суб'єктність студента трактують як стан особистісного і професійного розвитку майбутнього фахівця, який виражається в його здатності успішно адаптуватися в освітній, соціокультурній ситуації, що постійно змінюється, а також в його потребі проявляти активність і самостійність в організації взаємодії з викладачем, продуктивної взаємодії в освітньому середовищі закладу освіти, в усвідомленні студентом відповідальності за створення умов власного професійного розвитку [4 с. 19]. Отже, суб'єктність виступає умовою успішної професійної діяльності, засобом формування професійної Я-концепції, чинником професійного розвитку майбутнього фахівця.

Аналіз наукових праць вчених (Н. Арістова, А. Бекірова, А. Боднар, А. Деркач, Ю. Журат, І. Зайцева, В. Тюріна, В. Ягупов та ін.) свідчить про те, що у педагогічній теорії і практиці зростає зацікавленість дослідників до проблеми формування професійної суб'єктності майбутніх фахівців. Поняття «професійна суб'єктність» є багатоаспектним та багатограним, тому досить природно, що воно не отримало єдиного тлумачення у психолого-педагогічній літературі.

В. Тюріна вважає, що професійна суб'єктність є інтегративною професійно значущою якістю, інтегративним утворенням, яке має свою структуру, важливим складником якої є ціннісно-мотиваційний компонент, який характеризує емоційно-ціннісне ставлення, тобто суб'єктне ставлення до своєї діяльності, мотиваційну сферу професійної діяльності, суб'єктну позицію [12]. Авторка зауважує, що доцільним є створення у ЗВО сприятливих умов для прояву професійної суб'єктності як професійно значущої якості, якщо вона не суперечать колективним.

А. Боднар і Ю. Журат висловлюють думку про те, що професійна суб'єктність вчителя початкових класів – це «інтегральна професійно важлива якість, основними проявами якої є професійне самовизначення як суб'єкта педагогічної діяльності в початковій школі, здатність і готовність до педагогічної діяльності та автономність у ній, а також суб'єктна поведінка та діяльність у процесі реалізації професійних функцій» [3, с. 41]. Дослідники зауважують, що важлива роль у суб'єктному становленні та набутті професійної суб'єктності майбутнього вчителя початкових класів належить освіті, а також виокремлюють основні психічні процеси, які беруть участь у формуванні, розвитку і актуалізації активності, відповідальності, ініціативності як провідних суб'єктних якостей майбутнього фахівця. До таких важливих психічних процесів учені відносять увагу, пам'ять, уяву, волю, мовлення, мислення, переживання, та зауважують, що «усвідомлення педагогами цих психічних

аспектів допомагає їм цілеспрямовано формувати у студентів професійну суб'єктність і провідні суб'єктні якості майбутніх вчителів» [3, с. 41].

На думку А. Бекірової, професійна суб'єктність учителя початкових класів – це «інтегральна професійно важлива якість, яка характеризує позитивне ставлення до педагогічної діяльності і до молодших школярів, позитивне самоставлення до самого себе як до суб'єкта педагогічної діяльності в початковій школі, що ґрунтується на результатах рефлексії, саморефлексії та на визнанні того, що він має діяльні, активно-перетворювальні цілеспрямовані можливості і здатності для самоактуалізації у педагогічній діяльності, а також визначає інтегральну здатність до самодетермінації, самоорганізації і саморегулювання у педагогічній діяльності згідно з зовнішніми та внутрішніми критеріями ефективності та доцільності дій у педагогічних ситуаціях» [2, с. 254]. Авторка переконана, що основу педагогічної діяльності становить ставлення фахівця до своєї професії, діяльності, самого себе як педагога і учнів як суб'єктів навчальної діяльності, та доходить висновку, що саме професійна суб'єктність є професійно важливою якістю, без якою майбутні вчителі початкових класів не в змозі самоактуалізуватися як суб'єкти педагогічної діяльності в початковій школі.

С. Жорник, досліджуючи психологічні закономірності розвитку навчально-професійної мотивації майбутніх фахівців, а також психологічні механізми впливу суб'єктності на навчально-професійну мотивацію студентів, дійшла таких висновків: різні прояви суб'єктності (суб'єкт самосвідомості, суб'єкт спілкування, суб'єкт навчально-професійної діяльності) мають етапи і рівні розвитку в період навчання у ЗВО; рівень розвитку суб'єктності та різних її проявів у студентів є мірою розвитку їх навчально-професійної мотивації. При цьому рівень розвитку суб'єктності визначає виникнення і становлення позитивної мотивації навчально-професійної діяльності студентів: високий рівень загальної суб'єктності на всіх курсах співвідноситься з мотивацією досягнення [6, с. 5]. Отже, суб'єктність є визначальним фактором формування навчально-професійної мотивації, і від рівня розвитку суб'єктності залежить становлення та формування позитивної мотивації навчально-професійної діяльності майбутніх фахівців.

Особливий інтерес для нашого дослідження становлять наукові розробки Н. Сарасої, яка вважає, що ступінь усвідомленості, діяльний характер мотивації багато в чому визначаються рівнем суб'єктності людини. Саме від мотивів діяльності залежить її продуктивність і якість. Вивчаючи взаємозв'язок між мотивацією навчально-професійної діяльності студентів і рівнем їхньої суб'єктності, дослідниця дійшла висновку, що найбільш тісно пов'язані мотивація й активність, безпосередність / опосередкованість студента, інтернальність у галузі досягнень [11, с. 121].

Н. Арістова вважає, що невід'ємним компонентом професійної суб'єктності майбутніх фахівців є мотивація досягнення успіху, яка має значний вплив на вибір професії і тісно пов'язана із самооцінкою й рівнем прагнень особистості. Визначальними поняттями в концепції професійної суб'єктності Н. Арістової є поняття «мотивація» та «мотивація досягнення успіху», які дослідниця трактує таким чином: мотивація – це «системне утворення зовнішніх і внутрішніх мотивів, ієрархія і взаємодія яких формується під впливом певних чинників» [1, с. 18]; мотивація досягнення успіху є «сукупністю цілей, потреб і мотивів, що стимулюють фахівців до досягнення позитивних результатів у навчально-пізнавальній діяльності, а також бути

ініціативними, активними й цілеспрямованими в їх досягненні» [1, с. 18]. Погоджуємося із думкою вченої, яка, досліджуючи чинники, що впливають на успішність професійного становлення, зауважує, що «успіх у майбутній професійній діяльності залежить не тільки від здібностей і знань, а й від мотивації, прагнення до самоствердження, бажання досягати високих результатів» [1, с. 18].

Аналіз наукових праць вчених дає змогу зробити висновок про відсутність єдиного підходу до визначення сутності професійної суб'єктності майбутніх фахівців і, зокрема, трактування поняття «професійна суб'єктність вчителя початкової школи». Різноманітність, різноаспектність та багатогранність проявів професійної суб'єктності свідчать про неоднозначність і комплексний характер цієї категорії. Професійну суб'єктність вчителя початкової школи ми розглядаємо як інтегративну якість особистості, яка виявляється у свідомому й активному ставленні до самого себе, молодших школярів, професійної діяльності, що дозволяє перетворювати власні здібності в професійно важливі особистісні якості та здійснювати успішну самореалізацію і самоактуалізацію в різних сферах майбутньої професійної діяльності.

Викладене вище дозволяє констатувати, що методологічною основою дослідження є суб'єктний підхід щодо формування мотивації до професійної діяльності в майбутніх учителів початкової школи як суб'єктів пізнавальної та навчально-професійної діяльності у закладах вищої освіти. В основі професійної суб'єктності лежить суб'єктна позиція майбутнього фахівця, яка постає як система емоційно-ціннісних ставлень та стійких переконань, що дає змогу виробити власні способи професійної діяльності. Професійна суб'єктність виступає умовою професійної успішності, важливою інтегративною складовою системи професійно важливих якостей сучасного фахівця, визначальним фактором формування позитивної мотивації майбутнього вчителя початкової школи. Від рівня сформованості професійної суб'єктності майбутнього фахівця залежить успішність опанування професії вчителя початкових класів та продуктивність власне педагогічної діяльності.

Тож суб'єктна проблематика посідає одне із провідних місць у психолого-педагогічних дослідженнях. Аналіз праць закордонних і українських учених показав, що поняття «суб'єктність» розглядається як особистісна характеристика, стан розвитку особистості, певна якість, властивість, здатність, атрибут суб'єкта, прояв психіки тощо. Ми, узагальнюючи наявні тлумачення, поняття «суб'єктність» розглядаємо як системно-інтегративну властивість особистості, яка відображає її здатність до активного і свідомого перетворення себе й дійсності. Показниками суб'єктності є цілісність, активність, ініціативність, відповідальність, самостійність, особистісна свобода. Професійна суб'єктність учителя початкової школи нами трактується як інтегративна якість особистості, що виявляється у свідомому й активному ставленні до самого себе, молодших школярів, професійної діяльності, що дозволяє перетворювати власні здібності в професійно важливі особистісні якості та здійснювати успішну самореалізацію й самоактуалізацію в різних сферах професійної діяльності. Професійна суб'єктність є визначальним фактором формування мотивації до професійної діяльності, і від рівня розвитку суб'єктності залежить становлення мотиваційної сфери майбутнього вчителя початкових класів.

Перспективи подальшого наукового пошуку пов'язані з розкриттям педагогічних умов формування професійної суб'єктності майбутнього вчителя початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арістова Н. Актуалізаційно-ціннісний компонент професійної суб'єктності майбутніх філологів. *Молодь і ринок*. 2018. № 4(159). С. 15–21.
2. Бекірова А. Методологія обґрунтування змісту та структури професійної суб'єктності учителів початкових класів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2016. № 2. С. 251–257.
3. Боднар А. Я., Журат Ю. В. Психолого-педагогічний аналіз проблеми суб'єкта та суб'єктності в процесі становлення професійної суб'єктності майбутнього вчителя. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2013. Т. 149. С. 37–43.
4. Величко Е. В., Минюрова С. А. Субъектность как системообразующий фактор и ресурс профессиональной компетентности студентов колледжа. *Педагогическое образование в России*. 2015. № 2. С. 17–21.
5. Деркач А. А. Профессиональная субъектность как психолого-акмеологический феномен. *Акмеология*. 2015. № 2(54). С. 8–22.
6. Жорник С. А. Субъектность как фактор формирования учебно-профессиональной мотивации студентов-психологов: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Казань, 2003. 23 с.
7. Зайцева И. В. Развитие профессиональной субъектности будущего инженера в условиях лингвообразования. *Вестник Оренбургского государственного университета*. 2010. № 11(117). С. 160–166.
8. Леонова Е. В. Становление субъектности в нормативных возрастных и образовательных кризисах: дис. ... д-ра пед. наук: 19.00.07. Москва, 2016. 335 с.
9. Мушкирова А. Н. Формирование профессиональных ценностных ориентаций как фактор развития субъектности студентов: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Улан-Уде, 2015. 32 с.
10. Никитина Е. Ю., Мишанова О. Г. Научно-методическая концепция педагогического управления коммуникативным образованием младших школьников: методология и теория: монографія. Москва: МАНПО, 2011. 145 с.
11. Сараева Н. Учебная мотивация и субъектность студентов. *Учёные записки Забайкальского государственного университета. Серия: Педагогика. Психология*. 2015. № 5(64). С. 116–123.
12. Тюріна В. Мотивація успіху і мотивація уникнення невдач як фактор формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів поліції на адаптивних засадах. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія: Педагогіка*. 2020. Вип. 9(17). URL: <https://amtp.org.ua/index.php/journal/article/view/259>

REFERENCES

1. Aristova, N. (2018). Aktualizatsiino-tsinnisnyi komponent profesiinoi subiektnosti maibutnix filolohiv. *Molod i rynek – Youth & market*, 4(159), 15–21 [in Ukrainian].
2. Bekirova, A. (2016). Metodolohiia obgruntuvannia zmistu ta struktury profesiinoi subiektnosti uchyteliv pochatkovykh klasiv. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Pedahohika – Scientific Issues of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Series: Pedagogy*, 2, 251–257 [in Ukrainian].
3. Bodnar, A. Ya., Zhurat, Yu. V. (2013). Psykholoho-pedahohichniy analiz problemy subiekta ta subiektnosti v protsesi stanovlennia profesiinoi subiektnosti maibutnoho vchytelia. *Naukovi zapysky NaUKMA. Pedahohichni, psykholohichni nauky ta sotsialna robota – NaUKMA Research Papers. Pedagogical, psychological sciences and social work*, Vol. 149, 37–43 [in Ukrainian].
4. Velichko, E. V., Minjurova, S. A. (2015). Subektnost` kak sistemoobrazujushhij faktor i resurs professional'noj kompetentnosti studentov kolledzha. *Pedagogicheskoe obrazovanie v Rossii – Pedagogical education in Russia*, 2, 17–21 [in Russian].
5. Derkach, A. A. (2015). Professionalnaia subektnost` kak psykholoho-akmeolohicheskij fenomen. *Akmeolohiia – Acmeology*, 2(54), 8–22 [in Russian].
6. Zhornik, S. A. (2003). Subektnost` kak faktor formirovaniya uchebno-professional'noj motivacii studentov-psihologov. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kazan` [in Russian].
7. Zajceva, I. V. (2010). Razvitie professional'noj subektnosti budushhego inzhenera v uslovijah lingvoobrazovanija. *Vestnik Orenburgskogo gosudarstvennogo universiteta – Bulletin of the Orenburg*

- State University, 11(117), 160–166 [in Russian].*
8. Leonova, E. V. (2016). Stanovlenie subektnosti v normativnyh vozrastnyh i obrazovatel'nyh krizisa. *Doctor's thesis*. Moskva [in Russian].
  9. Mushkirova, A. N. (2015). Formirovanie professional'nyh cennostnyh orientacij kak faktor razvitija subtvzektности studentov. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ulan-Ude [in Russian].
  10. Nikitina, E. Ju., Mishanova, O. G. (2011). Nauchno-metodicheskaja koncepcija pedagogicheskogo upravlenija kommunikativnym obrazovaniem mladshih shkol'nikov. Moskva: MANPO [in Russian].
  11. Saraeva, N. (2015). Uchebnaja motivacija i subektnost' studentov. *Uchjonye zapiski Zabajkal'skogo gosudarstvennogo universiteta. Serija: Pedagogika. Psihologija – Scientific Issues of Transbaikal State University Series: Pedagogy and Psychology, 5(64), 116–123 [in Russian].*
  12. Tiurina, V. (2020). Motyvatsiia uspihу i motyvatsiia unyknennia nevdach yak faktor formuvannia profesiinoi subiektnosti maibutnikh ofitseriv politsii na adaptyvnykh zasadakh [Motivation of success and motivation of avoiding failure as a factor of forming the professional subject of coursants as future police officers]. *Adaptivne upravlinnia: teoriia i praktyka. Serii: Pedagogika – Adaptive Management: Theory and Practice. Series: Pedagogy, issue 9(17)*. URL: <https://amtp.org.ua/index.php/journal/article/view/259> [in Ukrainian].